

1/04

JUNI 2004
24. ÅRGANG

PAPYRUS

ÆGYPTOLOGISK TIDSSKRIFT

En lyres omtumlede tilværelse

De rejsende i Ægypten i 1820'erne er en udtømmelig kilde til nye opdagelser om det gamle Ægypten, og det er stadig muligt at finde nye spor, der direkte eller indirekte kan føje flere brikker til puslespillet.

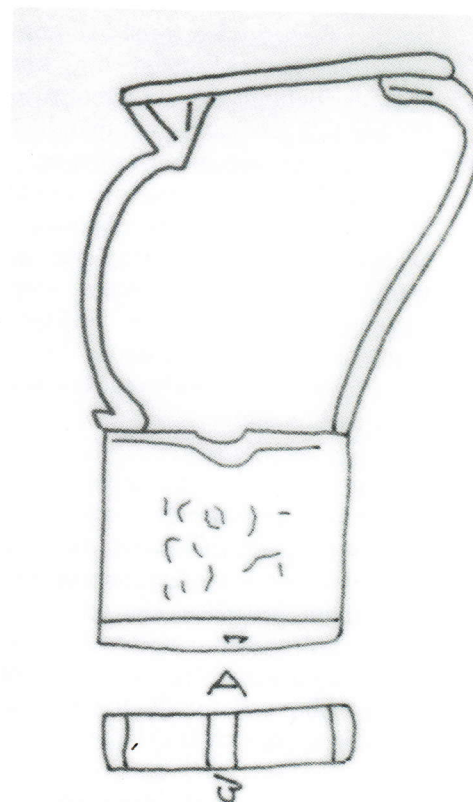
Lise Manniche

En blyantstegning af en skotte

Robert Hays manuskripter, der nu opbevares i mange bind i British Library i London, har vist sig som et særligt skatkammer, da kun få af dem er udgivet og kendt af en bredere kreds. Hay opholdt sig i 1820'erne flere gange i den thebanske nekropol, hvor han sammen med John Gardner Wilkinson, der blev kendt for sin dengang populære og ofte genoptrykte *Manners and Customs of the Ancient Egyptians*, har tilbragt mange timer med at studere de seneste fund, som de fastboende agenter fremdrog fra de mange privatgrave. En af disse mænd var italieneren Piccinini, der havde slået sig ned i et hus nær blomstergartneren Nakhts grav i Dra' Abu el-Naga' lidt nord for Deir el-Bahari.¹ De må med særlig interesse have undersøgt en lyre,

som Piccinini en dag havde fundet, et instrument, som de ellers kun havde set på gravmalerierne.

Det var under arbejde med et af folio-bindene, der rummer mange af Hays skitser klistret op på større ark, at jeg tilfældigt fik øje på Hays skitse af lyren.² Det er en lille håndtegning med et par liniers beskrivende kommentar. På lyrens krop var der tegnet nogle kruseduller, og det mindede mig om en uafsluttet sag, som jeg først var stødt på i 1970, da jeg forberedte min universitetsseksamen om oldægyptiske musikinstrumenter: en lyre i Rijksmuseum van Oudheden i Leiden, der netop var forsynet med en hieratisk tekst, som dengang faldt noget udenfor mit egentlige ærinde. Beskrevne musikinstrumenter er yderst sjældne og begrænser sig udover Tutankhamons trompeter til en harpe i Louvre og lyren i Leiden. Der kunne derfor ikke være tvivl om, at det var det samme instrument, især da lyren dukker op på et tidspunkt hvor

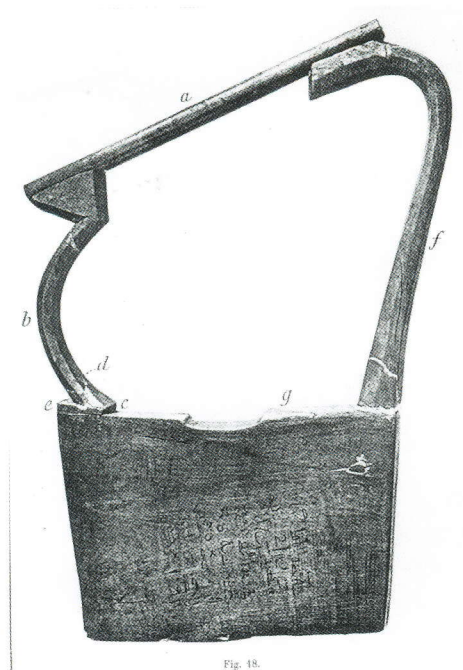

Fig. 18.

Fig. 1 Modsatte side. Fra Hay MSS 29816, 193v.

Fig. 2 Fra Boesers katalog, fig. 18.

Fig. 6 Til højre. Lyrespiller fra TT 38, der også var kendt af de tidlige rejsende.

den skandinaviske generalkonsul G. Anastasy er på indkøb efter oldsager, hvoraf mange blev videregivet til museet i Leiden i 1828. Efter at have erhvervet et fotografi af lyren fra museet sendte jeg straks teksten videre til professor Jürgen Osing i Berlin, og mens jeg spændt ventede på hans tyding af de hieratiske tegn, gav jeg mig selv i kast med et organologisk studium af instrumentet.³

Lyren i Leiden

Det er påfaldende, at Hays tegning [fig. 1] afviger noget fra lyren, som den ser ud i dag [fig. 2]. Det er en asymmetrisk lyre af den type, der afbildes i de thebanske privatgrave gennem det meste af det 18. dynasti. Klangbunden er af en enkelt blok træ, der delvis er udhulet nedefra. De to arme af uens længde har en form, der minder om et 5-tal og et 7-tal, og åget, der forbinder

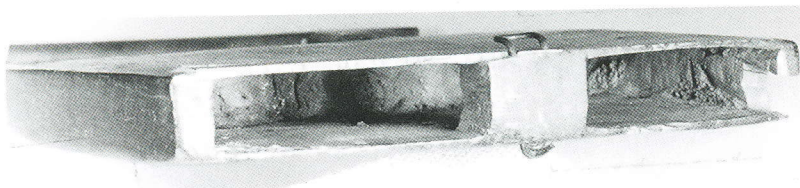

Fig. 3 Lyren set nedefra. Foto B. Lawergren.

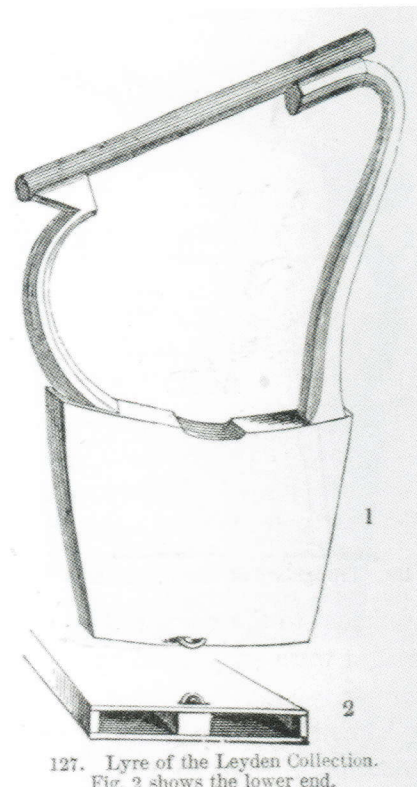

Fig. 4 1847-udgaven af Wilkinsons *Manners & Customs*, fig. 220.

dem for oven og hvor strengene er fæstnet, er undertiden, men ikke altid, parallelt med den firkantede klangbunds overkant. På selve lyren i Leiden er det ganske skråt, men på Hays tegning ligger det parallelt, og armene er noget mere langstrakte. Strengene er for neden fæstnet til en kobberklampe, der i det foreliggende tilfælde er hamret helt igennem klangbunden og stikker ud på den anden side [fig. 3]. Wilkinson tegnede også lyren, og her har den sit nuværende udseende [fig. 4]. Under et besøg i British Library i januar 2004 fandt jeg endnu en tegning af Hay af lyren [fig. 5].⁴ Her er der tale om en meget svag blyantstegning, der tydeligvis er udført med hjælp af et camera lucida, en prisme, der kaster et motiv ned på et ark papir, hvorfra dets omrids let kan kopieres. Denne tegning var tydeligvis en nøjagtig gengivelse af lyren, som den ser ud i dag. Men betyder det, at Hays første skitse var forkert?

Museets katalog fra 1910 giver mere end en antydning af, at lyren har haft en omtumlet tilværelse: "Den hule klangbund har en uforståelig hieratisk tekst og nedenunder en slags bronzering til at fæstne strengene. Den øverste del, der ifølge eksperter er lavet af træ af samme art og alder, er uden tvivl stykket sammen i nyere tid... Arm b stammer fra en mindre lyre og er blevet fæstnet til den nederste stump (dvs. af den originale arm) med gips, der er blevet malet samme røde farve som træet. Arm f kommer åbenbart fra en tredje lyre... dens nederste del er for stor til det hul (i klangbunden), som den burde passe i. Derfor er der blevet fyldt ud med gips, og det yderste lag er malet samme farve som træet. Den nederste del af f er af en anden slags træ og er blevet tilføjet senere."⁵

Andre lyrer

Siden Piccinini fremdrog lyren fra en thebansk grav, er der dukket nogle enkelte andre eksemplarer op. Tre af dem er udgravet af franskmændene i Deir el-Medina, hvor fundomstændighederne daterer dem til Tuthmosis III's tid. En fjerde har ingen proveniens, mens en femte blev fundet af amerikanerne ikke langt fra Piccininis hus i 1915-16. Den synes at stamme fra det sene 17. eller tidlige 18. dynasti (graven, den blev fundet i, er i hvert fald anlagt inden Tuthmosis III udførte vejen op til sit tempel i Deir el-Bahari).

Lyrernes højde varierer mellem 43,8 og 52 cm, hvor Leidenlyren måler 45 cm

	højde	bredde	tykkelse	streng
MMA*	33-43,8			(6)
Louvre E 14470	max. 49,7	27,5	3,85	5
Louvre E 14471	max. 52	27,5		8
Cairo 69417	42,5-52	29,5-29,7	2,5-2,8	6
Cairo 69418	37-44	23-26,7		
Leiden	max. 45	32	3,7	

* denne lyre er blevet kraftigt restaureret

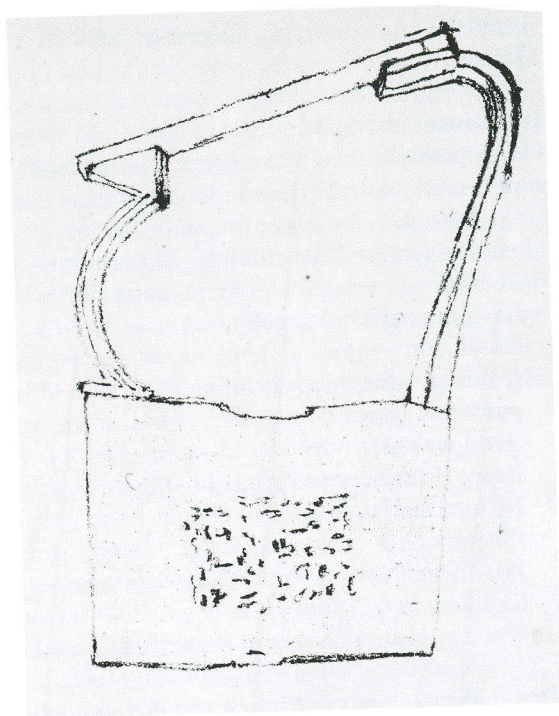

Fig. 5 Fra Hay MSS 29816, 187v.

Som det ses, er lyren langt fra den højeste, samtidig med, at den har den bredeste klangbund. Den er således anderledes proportioneret, idet armene, sammenlignet med de andre lyrer, er ganske korte i forhold til klangbunden.

I alle andre tilfælde end lyren i Leiden sidder åget i en mindre skarp vinkel i forhold til klangbundens overkant. Ser vi på afbildninger af lyrer, findes der alene i de thebanske grave 16 eksempler [fig. 6 (s. 17) og 7]. Instrumentet holdes altid med strengene mere eller mindre vandret med den længste arm, ("7"), øverst. Hvad enten musikeren er højre- eller venstrevendt, ser vi altid instrumentets forside med klampen til strengene, hvilket i det virkelige liv kun ville være muligt, når musikeren vendte sig mod højre (dette svarer til andre tilfælde, hvor afbildninger af højrevendte mennesker klart har voldt kunstneren færrest problemer). I disse fremstillinger af lyrespillere er der nogen variation mht ågets vinkel. Ved at sammenligne dem alle kan man i det 18. dynasti spore en tendens til, at åget går fra at være forholdsvis skråt til næsten parallelt. Man må dog erindre, at disse lyrer er set gennem en billedkunstners øjne, og

Fig. 7 Lyrespiller fra TT 129. Relieffet er sværtet af sod, og lyrens detaljer ses bedst i dette gribebillede af Jiro Kondo fra Waseda University, der publicerede graven i 2003.

han var måske ikke altid specialist i musikinstrumenter.

Reparering af lyren

Lyren har tydeligvis været udsat for restaureringsarbejde siden det 18. dynasti. Der tegner sig tre muligheder for, hvornår dette kunne være foregået:

1. *I nyere tid*, dvs. i 1820'erne, efter at Hay havde tegnet sin skitse, men inden han medbragte sit camera lucida og tegnede den kopi, der er mere korrekt i forhold til lyrens nuværende udseende.⁶ I så fald ville man yde Hays sædvanligvis udmærkede tegneevner fuld retfærdighed, og det ville følge kataloget i, at den øverste del er sat på i moderne tid. Lyren har måske lidt skade, mens den lå hos Piccinini, og den har så fået isat reserverede, inden den blev erhvervet af Anastasy, og inden Hay tegnede den anden gang, og inden Wilkinson fulgte trop.
2. *I oldtiden* inden Hay tegnede sin første skitse, der dermed ikke er korrekt. I så fald har Hay erstattet sin skitse af en ny og bedre tegning.

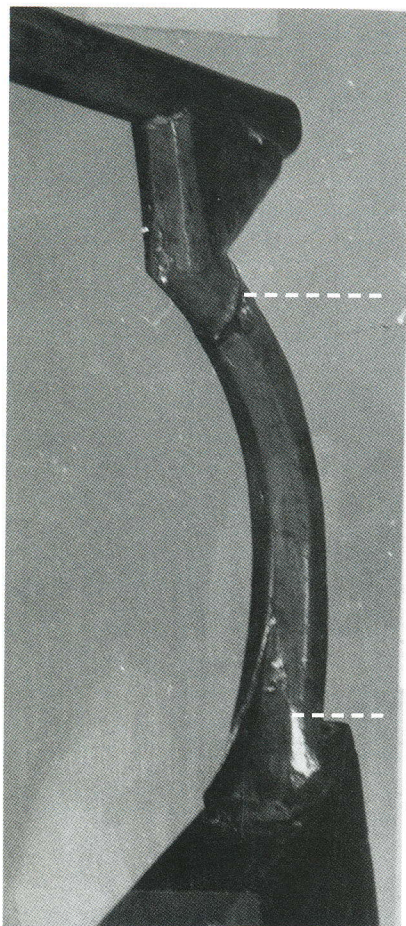

Fig. 8 Leiden-lyrens arm b. (Foto B. Lawergren.)

Det er dog tvivlsomt, om en reparation med gips ville have været solid nok til at gøre lyren brugbar. Denne type gipsreparation virker kosmetisk og af nyere dato.

3. *I oldtiden såvel som i nyere tid.* I betragtning af den hieratiske indskrift (se nedenfor) forekommer denne løsning at være den mest attraktive. Det kunne tænkes, at den nyere reparation skyldtes, at lyren allerede var blevet repareret i oldtiden og derfor var mere end sædvanligt skrøbelig.

At lyrens åg er meget skråtstillet har det resultat, at den korte arm er endnu kortere end "normalt". Ifølge museumskataloget er klangbunden og den nederste stump af arm b original, men samtidig er den øverste del (åget) af samme slags træ og alder som klangbunden. Der er ingen tvingende grund til at antage, at disse dele ikke stammer fra den oprindelige lyre. Derimod kunne midterstykket af arm b, som Boeser siger, stamme fra en mindre lyre [fig. 8]. Det åbner mulighed for, at den korte arm oprindelig var længere, og at åget sad mere parallelt. I så fald kunne Hays første skitse være korrekt og gengive lyren, som den så ud, da Piccinini først fandt den.

Der er tegn på, at lyren kunne have været godt brugt allerede i oldtiden, og at den derfor var så skrøbelig, at den kunne have været repareret allerede dengang og måske på det tidspunkt have fået udskiftet sin arm f, som består af to forskellige slags træ. Det viser sig nemlig, at indskriften slet ikke er samtidig med selve

lyrens formodede fremstillingsdato i det 18. dynasti.

En uventet indskrift

Osings arbejde med teksten gav overraskende resultater, både mht dens indhold og dens datering. Teksten er intet mindre end et hidtil ukendt digt. En sådan tilføjelse til den ægyptiske litteratur er særdeles kærkommen. Det lyder som følger:

I, der er salvet med *ibr*-salve,
gamle og unge!
Hold en fest!
Kom! Tilbring en skøn dag
og forsøm den ikke!
Livet bringes ikke tilbage.
Kys meget – to gange, to gange, tre gange!
Hold en fest!
Kys meget – to gange, to gange, tre gange!

Digtet knytter sig emnemæssigt til det, vi i den ægyptiske lyrik kender som "harpespillerens sang", hvoraf der findes to versioner: den der lovpriser livet efter døden, og den, der opfordrer til at nyde livet, parfumere sig med salve og nyde elskovens time, for med døden er det lykkelige liv på jorden slut. Sådanne sange blev nedfældet på papyrus eller på gravens vægge, for uanset den ene eller den anden holdning var døden en faktor, men ikke kunne komme udenom. At digte også blev fremført for de levende er der er endegyldigt bevis for i en efterskrift på en papyrusrulle med en digtcyklus om kærlighed. Den blev nemlig fremført af sangerinden "Tashere fra borgmesterbørnernes musikværelse".

Hvis var lyren?

Teksten, der i så høj grad læner sig op ad Nye Riges digtekunst, er dog ikke nedskrevet på dette tidspunkt, for mindre særheder i retskrivningen peger på, at skriveren har lært sit håndværk i den ptolemæiske periode mere end 1000 år senere. Teksten er skrevet således at linierne ligger vandret, når lyren holdes med strengene vandret som i 18. dynasti. Interessant nok blev en lyre i Sentiden og græsk-romersk tid holdt med strengene på skrå eller næsten lodret.

Bortset fra Amarna-tiden er det i 18. dynasti udelukkende kvinder, der ses med denne lyre. To af de lyrer, der stammer fra Deir el-Medina, blev dog fundet i en mands grav, og der synes

generelt ikke at have været megen kønsdiskrimination mht musikinstrumenter. I betragtning af at der kun er ganske få mulige eksempler på, at kvinder har kunnet læse og skrive, er det nok nærliggende at forestille sig, at indskriften på lyren er skrevet af en mand. Skriftens orientering kunne nok tyde på, at den der skrev den, har haft forstand på, hvordan instrumentet skulle holdes, og at vedkommende har ladet sig inspirere af et af gravmalerierne. Den står på bagsiden af instrumentet, således at musikeren rent faktisk har kunnet støtte sig til den skrevne tekst, mens han spillede og foretog digtet.

I græsk-romersk tid boede der stadig mennesker på vestbredden af floden i Theben. Der blev bygget et tempel til Hathor i Deir el-Medina, og den sidste begravelse med væsentligt gravudstyr blev foretaget i romertiden. Vi kan forestille os, at en af disse indbyggere i Theben faldt over en urørt grav fra 18. dynasti, hvor der bl. a. lå en lyre. Måske han selv var musiker, måske han kendte en, der var det. Lyren blev afprøvet, knækkede, blev repareret, fik måske nye strenge og fik en indskrift med et digt, der var gået fra mund til øre gennem generationer. Måske var det blevet gemt på en papyrusrulle. Der findes andre eksempler på, at Nye Riges lyrik blev støvet af i langt senere tid: "Gid jeg var..." digtene har en meget tæt parallel i et digt, nedskrevet på græsk og fundet i Ægypten. Omkring 1200 f. Kr. sang de: "Gid jeg var hendes vaskemand/ blot i en enkelt måned./ Da ville jeg blomstre ved at tage hendes kjole på/ og være tæt på hendes krop./ Jeg ville vaske salven af hendes tøj/ og tørre min krop i hendes kjole." I det 6. årh. f. Kr. sang de på græsk: "Gid jeg var din klædning/ så at du altid ville bære mig./ Gid jeg var vandet, der vasker din krop./ Gid jeg var salven, åh kvinde/ at jeg kunne salve dig."⁷

Måske vores digter er blevet begravet med sit instrument i en af de massebegravelser, der er fundet mange eksempler på i den thebanske nekropol. Her kan den næsten to tusind år senere være fundet af Piccinini, der har taget lyren med hjem og først vist den til Hay. Da den på ny gik itu, er den blevet repareret med salg for øje, hvorefter både Hay og Wilkinson har tegnet den.

Lyren i Leiden er ikke udstillet for tiden. Mindst en af de afbildede lyrer har lige så lange arme som i Hays skitse [fig. 9]. En kopi af den eksis-

terende lyre, udført i 1980, har været i fjernsynet, idet den i efteråret 2003 var med i en BBC-udsendelse om musik i biblen.⁸ Ad anden vej ved vi, at Davids harpe var en lyre.

Litteratur

L. Manniche, *Music and Musicians in Ancient Egypt*, London 1991.

Noter

- * Tak til Elin Rand Nielsen for forsøg med at rekonstruere Leiden-lyren.
- ¹ Dette er den samme Nakht, fra hvis grav der findes tre fragmenter af vægmaleri i Glyptoteket.
- ² MSS 29816, 193 verso.
- ³ Resultatet af arbejdet med denne lyre blev fremlagt ved en "music workshop" på den 4. internationale arkæologiske kongres i Berlin i april 2004. Jeg skylder Jürgen Osing tak for tilladelse til at præsentere hans oversættelse og datering af teksten både på kongressen og her i Papyrus. Ligeledes takker jeg Dr M. Raven fra museet i Leiden for tilladelse til at publicere lyren. En artikel med alle referencer vil blive offentliggjort andetsteds.
- ⁴ MSS 29816, 187 verso.
- ⁵ P. A. A. Boeser, *Beschrijving van de Egyptische Verzameling in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*, s'-Gravenhage 1910, III, no. 69, s. 7-8, fig. 18 pl. XXII. Jeg er Birte Schoen og M. Raven tak skyldig for hjælp med oversættelsen fra hollandsk.
- ⁶ Hays løse ark er blevet føjet sammen og nummereret på et senere tidspunkt, og ud fra manuskriptet alene er det strengt taget ikke muligt at sige, hvilken tegning, han udførte først.
- ⁷ Se L. Manniche, *Sexual Life in Ancient Egypt*, London 1987/1997, s. 91 m. henvisninger.
- ⁸ Tak til Bo Lawergren i New York, der byggede kopien, for denne oplysning.

Fig. 9 Lyre fra TT 318. Dette er en tegning af Wilkinson (*Manners & Customs*, ed. Birch i (no. 242,2)). Graven er i 2003 udgivet af Waseda University. Maleriet er nu noget ødelagt, men Wilkinson's angivelser af lyrens proportioner synes at være nogenlunde korrekte.